

เทศน์เช้า วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๘

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดสันติธรรมาราม ต.คลองตากคต อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

เราเกิดมามีชีวิต เวลาชีวิตเห็นใหม่ เวลาเราทุกข์เรายาก เราก็อยากต้องการความร่วมมือเป็นสุข แล้วความร่วมมือเป็นสุขเราก็คิดว่า ถ้าเราไปประสบสิ่งใดสมความปรารถนา มันก็จะมีความสุขของเรา เราคิดของเรานะ เราคิดอย่างนั้น แต่เวลาเราประสบสิ มันเหมือนกับเราคิดถึงย้อนสมบัติของในตัวเรานี้ เราจะพอใจสมบัติเราไหม ของอยู่กับเรา ของอยู่ในตัวเราไม่ค่อยมีคุณค่าหรอก แต่ของที่อยู่กับคนอื่น เราจะมองเห็นว่าของคนอื่นมีคุณค่ามากมาย ก็เลสมันเป็นอย่างนี้ไง

นี่เป็นปัจจุบันธรรม ถ้าปัจจุบันอยู่กับเรา มันมองไม่มีคุณค่าหรอก มันไปเหนียวอดีตอนาคตมาให้เป็นความทุกข์ความยาก นี่ห่วงนะ ห่วงแต่อนาคต ห่วงแต่อดีต อดีตมาอย่างนี้มันจะฝังใจมาก แต่ปัจจุบันนี้แก้ไขไม่ได้เพราะอะไร? เพราะเราไม่อยู่กับปัจจุบัน องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอน ในการประพฤติปฏิบัติต้องแก้ไขที่ปัจจุบันนี้

ถ้าแก้ไขที่ปัจจุบันนี้ อย่างว่าเห็นทุกข์ ๆ นี้ ทุกข์อยู่ที่ไหน ทุกข์เวลามันเกิดเกิดที่ไหน? ครูบาอาจารย์ที่ประพฤติปฏิบัติมาแล้วบอกว่า “กิเลสมันถ้ายเอาไว้แล้วนะ เพราะมันคิดแล้ว ผลวิบากคือผลความรู้สึก” อูสิ ครูเราเกิดมาเป็นผลของบุญกุศล กรรมเห็นใหม่ กรรมดี กรรมชั่ว เกิดมาเป็นคน เกิดมาเป็นสัตว์ นั่นนะวิบากของกรรมดีกรรมชั่วทำไว้

นี่ก็เหมือนกัน เวลาอารมณ์ความรู้สึกเกิดขึ้น มันต้องมีปฏิภพวิบาก ความรู้สึกอารมณ์เกิดขึ้นมานี้ มันเกิดจากอะไร? เกิดจากจิตกับสังขารมันคิด มันปรุง มันแต่งไปแล้วไง กิเลสมันสนองตอบกับกิเลสไปแล้วรอบหนึ่ง แล้วมันถึงเป็นอารมณ์ความรู้สึกของเรานี้ มันถ้ายเอาไว้แล้วมันจืดแล้ว กิเลสมันไปแล้ว เรายังไม่เห็นมันเลย นี่มันเป็นอดีต มันถึงไม่เป็นปัจจุบันไง

ถ้าเป็นปัจจุบันมันจะเห็นจากภายใน จะเห็นปัจจุบันจากภายใน มันปัจจุบันจากภายนอก ปัจจุบันจากภายใน ปัจจุบันจากภายนอกก็กรรมดำรงชีวิตเรานี้ ในปัจจุบันนี้เราจะแก้ไขอย่างไร? เราจะตั้งสติของเราอย่างไร? เราจะทำคุณงามความดีของเราอย่างไร? สิ่งที่ว่าสุข ๆ ของเรา

เป็นสุขนะ เราเข้าใจเรื่องชีวิตมนุษย์ ถ้าเราเข้าใจเรื่องชีวิตของเรา ชีวิตนี้คืออะไร? เกิดมาเพื่ออะไร?

ถ้าเราไม่เข้าใจเรื่องชีวิตของเรา เราไปมองแต่เครื่องอาศัย ไปมองแต่เรื่องโลก เอาสิ่งต่าง ๆ เราเป็นขี้ขำมัน มันต้องบังคับบัญชาเรานะ คุณ ตีกรามบ้านช่องต่าง ๆ เราแสวงหาเราสร้าง คุณสร้างวัดสร้างวาณี ทำไมเราต้องไปสร้างมัน ทำไมเราต้องตื่นตื่นกับมัน เวลาครูบาอาจารย์ท่านพูด “ถ้าเป็นธรรมนะ นกมันยังมีรังมีรัง เราสร้างพออาศัย ที่พักอาศัยพอหลบแดด หลบฝน หลบความร่ำร้อนเท่านั้นเอง” สร้างอันนั้นเป็นสภาวะสิ่งนี้ เพราะอะไร? เพราะการสร้างสิ่งนั้นเป็นสร้างที่อยู่อาศัย เห็นไหม

แต่การสร้างในศาสนาของเราคือสร้างหัวใจ ถ้าหัวใจมันสร้างได้ แต่คนนั้นไปติดข้างนอก มันก็จะไปยึดจากข้างนอกว่าต้องเป็นอย่างนั้น ต้องเป็นอย่างนั้นนะ จะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่ มันเครื่องอาศัย เพราะอะไร? เพราะว่ามีวัสดุก่อสร้างในโลกนี้บางที่มันก็ไม่มี ในปัจจุบันเมื่อก่อนเขาใช้ไม้กัน เดียวนี้เขาใช้เหล็กกันหมดแล้ว พอทรัพยากรมันหมดไปมันก็แปรสภาพอย่างอื่น

ถ้าเราไปติดในความเห็นของเรา มันก็จะติดอยู่สภาวะแบบนั้น เราก็ต้องแสวงหาอย่างนั้น การแสวงหาอย่างนั้น มันไม่เป็นปัจจุบันไง ถ้าเป็นปัจจุบันสภาวะแบบไหนก็ต้องเป็นแบบนั้น ปัจจุบันจากภายนอก ที่อยู่ที่อยู่อาศัยเห็นไหม นกยังมีรังมีรังเพื่อหลบ เพื่อหลีกเรา เพื่ออาศัยเรา

นี่ก็เหมือนกัน คุณ คุปป์จัยเครื่องอาศัยของพระ เห็นไหม นี่ปัจจัย ๔ เครื่องอาศัย อาหารการดำรงชีวิต การดำรงชีวิตถ้าเราเป็นสัปปายะ เวลาฉันเข้าไปแล้วคุณ อาหารอย่างหยาบ อาหารอย่างกลาง อาหารอย่างละเอียด อาหารอย่างหยาบ ๆ พวกเนื้อสัตว์ต่าง ๆ นี่อาหารอย่างหยาบ อาหารอย่างกลางนี้ คุณอย่างพวกแกพวกนี้มันมีส่วนผสมของมันนะ อาหารอย่างละเอียด เห็นไหม พวกผักพวกหญ้า มันจะทำให้ร่างกายนี้ไม่กดถ่วง เวลาประพฤติปฏิบัตินี้สัปปายะ ฉันแล้วประพฤติปฏิบัติมันไม่่วงเหงาหาวนอน มันจะทำให้ประโยชน์ขึ้นมา

แต่ถ้าเป็นสัปปายะของเรา สัปปายะของกิเลส มันก็ต้องตามความพอใจของมันใช้ไหม เวลาเราประพฤติปฏิบัติ เราต้องต่อต้านกับกิเลสของเรา ผีนมันตลอดไป ผีนไปอย่างนี้ แล้วมันจะไปเห็นปัจจุบันจากภายใน เพราะอะไร? เพราะความอยาก ความอยากมาจากไหน? ตัณหาความทะยานอยากมันมาจากไหน? มันมาจากอวิชชา มันมาจากจิตใต้สำนึก ถ้าจิตใต้สำนึกมันอยากสิ่งใด มันก็คิดต้องการสภาวะแบบนั้น พอเป็นเช่นนั้นนี่วิบาก

วิบากคือความต้องการ ความต้องการเราก็แสวงหา เราก็เป็นอดีตอนาคตอยู่ในความรู้สึก
เราเนี่ย ถ้าเราทำความสงบของใจมันจะย้อนกลับ ปัญญาละเอียดจะเกิดขึ้นมา คุณิตี คุณเวลาเรากินเปิด
กินไก่ เราจะกินทั้งตัวหรือ? ...ไม่กินหรอก เวลาเขาฆ่าสัตว์แล้วเขาต้องถอนขน เขาต้องอะไรของ
มัน

นี่ก็เหมือนกัน อารมณ์ความรู้สึกเราเนี่ย มันจะเป็นธรรมหรือ? มันมีทั้งกระดูก มันมีกิเลสอยู่
ในนั้น มันมีกระดูกวางคอกอยู่ในนี้ ความรู้สึกเราเนี่ย มันถึงต้องทำความสงบของใจเข้ามาใจ ถ้าจิต
มันสงบเข้ามา มันจะเริ่มแยกแยะ สิ่งนี้เป็นกระดูก สิ่งนี้เป็นเนื้อ สิ่งนี้กินได้ ไม่ได้ สิ่งที่ไม่กินได้ เห็น
ไหมเป็นธรรม ถ้าเป็นมรรค มรรคนี้มันเป็นธรรม สิ่งนี้กินได้ ถ้ามันเป็นกิเลสมันเป็นกระดูก อย่าง
นี้กินไม่ได้ ถ้ากินไม่ได้ ถ้ามันกินแล้วมันก็ติดคอใช้ไหม นี่มันเป็นวัตถุ

แต่ถ้าเป็นอารมณ์ความรู้สึกนี้มันได้หมดนะ มันคิดเสร็จแล้วมันพอใจหมด มันยึดของมัน
ไปหมด แล้วมันก็ให้ผลกับความทุกข์ในหัวใจนี้เป็นอย่างนั้นตลอดไป ชีวิตนี้อาหารของใจ อาหาร
ของโลก อาหารของร่างกายนี้เป็นคำข้าว สิ่งนี้เปรียบเทียบเข้ามา ถ้ามีปัญหา มันจะย่อยสลาย
ความคิดละเอียดเข้ามา

คุณิตี เวลาเราไม่ฉันอาหาร ทำไมเราอด เวลาเราอดอาหารมันทุกข์นะ เพราะอะไร? เพราะ
ธรรมดาของร่างกายมันต้องการอาหารของมัน แต่เราไม่ให้มันกินเพราะอะไร? เพราะมันกินแล้ว
มันก็เกียจ มันยึดขาด มันยึดขาด เราพยายามตัดแปลง สิ่งนี้อามาตัดนิสัยของตัว พอดัดนิสัยของตัว
เพื่อประโยชน์นี้ไป เพื่อการขัดเกลากิเลสไป

เวลาอดอาหารไป มันก็จะมีความต้องการในร่างกาย พอมันมีความต้องการในร่างกาย
จิตใจมันก็ต้องดิ้นรน ถ้ามีสติเข้าไปยับยั้งนี้เข้าไปชนกับกิเลส ถ้าเราไปชนกับกิเลสนี่คือการ
วิปัสสนา นี่คือการต่อสู้นะ แล้วถ้าเกิดปัญญารุ่งขึ้นมามันไล่เข้าไป อะไรมันเป็นสิ่งความรู้สึกที่มัน
ต้องการ ความต้องการคือตัวใจใจ คุณิตี เวลาคนทุกข์คนจน มันต้องแสวงหา

นี่ก็เหมือนกัน เวลามันขาดแคลนขึ้นมา เราตัดกำลังของมันขึ้นมา มันต้องดิ้นรนของมัน
กิเลสในหัวใจเราต้องดิ้นรนแน่นอน ทีนี้เราก็เอาสติสัมปชัญญะเข้าไปต่อสู้กับมัน นี่การใคร่ครวญ
ถึงว่าการประพฤติปฏิบัติ มันต้องมีการประพฤติปฏิบัติก่อน มันต้องแยกก่อนว่าสิ่งใดเป็นกระดูก
สิ่งใดเป็นเนื้อ สิ่งใดที่เป็นประโยชน์ สิ่งใดไม่เป็นประโยชน์กับหัวใจ

นี่ก็เหมือนกัน ความคิดของเรา เราก็ต้องแยกของมัน ทั้ง ๆ ที่ว่าเป็นเรานี่ ถ้าสรรพสิ่งเป็น เรา เราจะไปทำอะไรไม่ได้เลย อะไรก็เป็นเราไปหมดเลย ถ้าเราทำเรา เราก็เหมือนเราทำลายตัวเราเอง ทำลายตัวเราเอง เราไม่ได้คิดหรือกว่าเราทำลายกิเลส กิเลสมันไม่ใช่เรา แต่กิเลสมันเป็นความต้องการ ความที่ว่ามันสนองตอบมันแล้วนี่มันจะให้ผลกับหัวใจเราใหม่ ให้ผลกับการหัวใจเราเข้มแข็งขึ้นมาใหม่ นี่ศีลธรรม จริยธรรม

คุณ คุณอย่างจากภายนอก คุณบางประเทศรัฐธรรมนูญเขาไม่เป็นตัวอักษร เขาไม่มีกฎหมายรัฐธรรมนูญ เขามีศีลธรรม เขามีประเพณีวัฒนธรรมของเขาเป็นรัฐธรรมนูญ เห็นไหม ประเพณีวัฒนธรรม

นี่ก็เหมือนกัน เราดูของเราสิ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีสิ่งต่าง ๆ นี่ใครบัญญัติไว้ แต่คนก็เชื่อ แล้วสังคมก็ทำตาม แล้วเราก็ไปยึดติดกันว่าต้องเป็นตามตัวอักษร ต้องตามตัวกฎหมาย กฎหมายมันเปลี่ยนแปลงได้ ประเพณีมันก็เปลี่ยนแปลงของมันไป เปลี่ยนแปลงไปแต่มันก็อยู่ในสายเลือด อยู่ในความคิดของสังคมนั้น สังคมนั้นก็มีความร่มเย็นเป็นสุข สูงสุดสู่สามัญ

แต่เริ่มต้นอยู่สูงสุดต้องตามกติกาขึ้นมาก่อน องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงบอก “มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ สัตว์ประเสริฐ แต่โง่กว่าสัตว์” เพราะสัตว์มันมีอิสรภาพของมัน คุณกสิ คุณคหบดีต่าง ๆ มันบิน มันย้ายถิ่นของมัน เวลาหน้าหนาวมันย้ายข้ามทวีปเลย มันบินรอบโลกก็ยังได้เลย มันไปของมันตามประสาทของมัน ชีวิตของมันอิสระ อิสระเสรีของมัน

มนุษย์เราอยู่ด้วยการเป็นสัตว์สังคม ก็ต้องตั้งต้องมีกฎหมายต่าง ๆ ขึ้นมา ตั้งกฎหมายขึ้นมา แล้วก็รอนสิทธิกัน สิทธิของประชาธิปไตย สิทธิของเราจะไม่ล่วงเกินสิทธิของคนอื่น เพราะมันอยู่ด้วยกัน นี่การล่วงเกินจากสิทธิคนอื่นนะ แต่ดูความคิดสิ ความคิดเวลามันทำลายกัน คุณสิ คุณเวลาเขาเอาความคิด มันให้ผลเดือดร้อนกับหัวใจของเรา แล้วมันจะไปทำลายคนอื่น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงวางศีล สมาธิ ปัญญาไป ต้องมีศีลจำกัดมันไว้ก่อน มีศีล

ความคิดมันเป็นสิ่งบวกลบ ถ้ามันเป็นสิ่งที่บวกลบ บวกกับใคร ถ้าบวกลบการกระทำ ทำโครงการต่าง ๆ การทำธุรกิจต่าง ๆ ถ้ามีปัญหาที่ต้องประชุมกัน เพื่อจะลงมติกัน เพื่อสิ่งนั้นให้เป็นเป้าหมายแล้วทำไปสภาวะแบบนั้น แต่เวลาประพฤติปฏิบัติขึ้นมา นี่เอาชนะตนเอง เอาชนะความคิดของตัวเองก่อน ถ้าจิตสงบขึ้นมาได้นี่เราเข้าถึงฐาน เข้าถึงเป้าหมายเข้าถึงแหล่งทุน

แหล่งทุนคือความสงบของใจ ถ้าแหล่งทุนคือความสงบของใจ แล้วแหล่งทุนนั้นจะเกิด ปัญญาขึ้นมาได้อย่างไร? เกิดปัญญาขึ้นมามันต้องย่อยสลายที่ว่าต้องแยกออก สิ่งที่ว่า เป็นกระดุก เป็นหนังเป็นอะไรนี่ ความคิดของเรา นี่ ฐิติ ฐุมรรค ๘ คำริชอบ งานชอบ เพียรชอบ ความเพียร ความอุตสาหะ ความพยายาม นี่ก็เป็นแขนงหนึ่งของความคิด ความวิริยอุตสาหะ สติก็เป็นแขนงหนึ่งของความคิด ปัญญาในการคิดก็เป็นแขนงหนึ่งของความคิด มรรค ๘ มรรคญาณจะเกิดเกิด เฉพาะอย่างนี้

เราต้องไปทำความสะอาดของใจ ทำความสะอาดของความคิดก่อน ความคิดมันเป็นสิ่ง สกปรก มันมีสารพิษของมันมา มันต้องมีสติเข้าไปยับยั้งกับมัน นี่อาหารของใจใจ อาหารของใจ ที่ว่าความสงบ เวลาความคิดนี้มันจิตเสวยอารมณ์ ความคิดนี้เป็นอาหารของใจ วิญญาณาหาร ความคิดอาหารของใจ แต่เพราะเรามีร่างกาย มีร่างกายด้วยมีจิตใจด้วย เวลาไปเกิดเป็นเทวดา เป็น อินทร์ เป็นพรหม เขามีแต่ความคิด เห็นไหม สิ่งนี้วิญญาณาหาร แต่อาหารของเขามันเป็นทิพย์

แต่เราเป็นมนุษย์ขึ้นมา สิ่งที่เป็นอาหารของใจขึ้นมา สิ่งนี้ใคร่ครวญขึ้นมา อาหารของใจ นะ อาหารของใจมันเป็นธรรม ถ้าเป็นธรรมเราจะงดอาหาร เราจะผ่อนอาหารขนาดไหน ถ้าหัวใจ มันเข้มแข็งขึ้นมา มันจะมีความภูมิใจ กินธรรม ๆ เวลากินธรรม เราตั้งสัจจะ เราตั้งเป้าหมาย เราทำ สมความตั้งเป้าหมายนี้ มันจะอึดอ้อมอ้อมใจนะ เวลาทำความสงบของใจเข้ามา จิตมันสงบเข้ามา นี่ สงบถึงฐานของมัน ออกจากสมาธิมา จิตมันยังรุ่มเย็นเป็นสุขนะ อยู่กับใครมีความรุ่มเย็นเป็นสุข

แต่เวลาเราเครียด เราทุกข์ร้อนข้างในหัวใจ เราอยู่ของเราเนี่ยมันเครียดใหม่ มันทุกข์ร้อน ใหม่ มันมีความสุขมาจากไหนล่ะ จิตเหมือนกัน ความคิดเหมือนกัน อารมณ์หนึ่งเป็นความทุกข์ อารมณ์หนึ่งเป็นความสุข อาหารของใจ อาหารของกาย การกินการอยู่นี้ปัจจัยเครื่องอาศัย อันนี้ มันแค่ดำรงชีวิตไป

เราถึงต้องมอง เราจะเอาความสุขอันไหน เราจะเข้าถึงศาสนาสิกขิงขนาดไหน สิกขิงขนาด ไหนของเรา สิ่งนี้มันจะเกิดกับใจของเรา แล้วมันจะพัฒนาของมันไปเรื่อย ๆ สิ่งพัฒนาขึ้นไปนี้ มันสร้างฐานขึ้นมา ถ้าเราทำขึ้นมาให้เป็นปัจจุบันตลอดไป เราจะไม่นอนใจ เราจะไม่ ผัดวันประกันพรุ่ง สิ่งนี้สืบต่อตลอดไป เพราะกรรมฐานมันมันวนลื้อได้

ศรัทธา เวลาเมื่อศรัทธา มันเป็นไปได้ มันลื้อมได้นะ ศรัทธา อจลศรัทธา ถ้าเป็นศรัทธามัน ยังความเชื่อครั้งหนึ่ง มันก็ถอยของมันครั้งหนึ่ง ถ้าเป็นอจลศรัทธาขึ้นมา มันจะเชื่อของมัน

ตลอดไป แล้วตัวถึงเข้าไปถึงธรรม สิ่งนี้รัตนตรัย จะไม่ถือนมกลตื้นข่าว มันเป็นธรรมชาติของมันเลย เพราะอะไร? เพราะมันเข้าไปสัมผัสทั้งหมด มันเป็นสันตสิทธิโก จิตสัมผัสทั้งหมด

จิตนี้มันจะมีความมั่นคงของมัน มันก็สร้างตัวเองได้ มันก็พึ่งตัวมันเองได้ อุตตา หิ อุตตโน นาโถ เป็นอย่างนี้ จิตมีสภาวะแบบนี้ แล้วความคิดมันจะมาจากไหนล่ะ สติมันทั้งหมด ทันทความคิดอย่างนั้น แต่ที่อย่างละเอียดมันก็มีผลของมันขึ้นไป นี่ย้อนกลับเข้าไป ย้อนกลับเข้าไป มันต้องแยกเข้าไปเรื่อย ๆ ต้องมีการกระทำ เราถึงต้องแสวงหาของเราละ ไม่ใช่อยู่เฉย ๆ มันจะเป็นไปได้

นี่เราอ่อนวอนเอา สิ่งที่ยอ่อนวอนนั้นมันถือศีลถือสา การถือศีลถือสานี่สิ่งนั้นมันเป็นไปไม่ได้ใหม่ เวลาถือศีลถือสาอยู่นี่ อ่อนวอนอย่างนั้น สภาวะอย่างนั้นเพราะพอใจ ๆ ไป แต่เวลาตายไปมันไม่ชำระกิเลสเลย เราจะไปเข้าแถวต่อแถวกับเขาอีกนะ ว่าจะต้องไปตายไปเกิดสภาวะแบบนั้นเพราะอะไร? เพราะสิ่งนั้นมันเป็นการมีติดบอด แล้วพากันไป

แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดวงนั้น แก่ใจเราได้ แก่ใจตัวเราเองได้ เอาใจของเราไว้ในอำนาจของเราได้ มันจะมีความสุขตั้งแต่ปัจจุบันนี้ คุณ คุณเวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานขึ้นมาแล้ว ชำระกิเลสตั้งแต่วันสิ้นกิเลส ๔๕ ปีนี้มีความสุขมาตลอดเลย จิตมันไม่มีอะไรไปทุกข์ไปร้อนใจ การเกิดและการตายมันดับตั้งแต่กิเลสขาด ตรงนั้นมันไม่มีสิ่งใดจะไปทำลายมันได้เลย มันคงที่ของมันตลอดไป

สิ่งนี้มันอยู่ในหัวใจนะ แล้วจะเอามาเปิดเผยกับใครล่ะ มันเป็นสันตสิทธิโกในหัวใจนั้นเพราะอะไร? ถ้ามันเปิดเผยได้ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเปิดเผยแล้ว เพราะถ้ามันเปิดเผยได้มันก็เป็นวิภูษะสิ มันก็เป็นสิ่งที่มิได้อยู่ไซ้ใหม่ มันก็เวียนไปในวิภูษะสิ แต่สิ่งนี้มันไม่มีอยู่ในโลก มันเปรียบเทียบไม่ได้ มันเอามาให้เห็นกันไม่ได้ มันเปรียบเทียบ เปรียบเทียบคือการคาดหมาย พอการคาดหมายก็คือผู้จริงถึงเปรียบเทียบได้ ถ้ารู้ไม่จริงพอเปรียบเทียบมันก็เคลื่อนออกไป มันยังเป็นโลกไปใหญ่เลย ซ้อนเข้าไปมันยังเป็นตรรกะ มันยังงงกันไปใหญ่เลย

สิ่งที่มันเป็นในหัวใจ ถ้ามันเข้าใจแล้วมันถึงว่าสิ่งที่ละเอียด ละเอียดอย่างนี้เพราะมันเป็นนามธรรม แต่มันจับต้องได้ มันสื่อสารกันได้ ผู้จริงกับผู้จริงจะเข้าใจกันได้ จะตรวจสอบได้นะไม่อย่างนั้นถ้าตรวจสอบไม่ได้มกล ๓๘ ประการ เห็นใหม่ ธรรมสภาจณา เอตมฺมงฺกลมุตฺตมํ การสนทนาธรรมที่เป็นมกลอย่างยิ่ง แต่ถ้าวิภูษะต่างกัน การสื่อความหมายมันก็ต่างกัน ความ

ต่างกันถ้าผู้ที่วุฒิภาวะสูงกว่า ผู้ที่สูงกว่าจะแก้ผู้ที่ต่ำกว่าได้ ผู้ที่สูงกว่าฟังผู้ที่ต่ำกว่า สิ่งนี้มันก็เก็บไว้ในหัวใจ

แต่ถ้าจะต้องให้เป็นอย่างนั้น ๆ มันเป็นไปได้ เพราะมันคนละระดับกัน สิ่งนี้คนละระดับกัน ในใจคนละระดับกัน มันก็พัฒนาอย่างนั้น บุคคล ๘ จำพวก...บุคคล ๘ จำพวกนี้หัวใจมันเป็นบุคคล เวลาไปเกิดเป็นสถานะ สถานะเป็นภพเป็นบุคคล ๘ จำพวก สิ้นสุดกระบวนการของมันแล้วนี่พ้นออกไปเลย นี่อาหารของใจ สิ้นสุดเพราะเราทำบุญกุศลของเราอย่างนี้ แล้วเราฟังธรรมของเรา แล้วเราฝึกฝนของเราขึ้นไป

ใจนี้อยู่ที่การฝึกฝน อยู่ที่การกระทำ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอกพระอานนท์เห็นใหม่ “ให้ปฏิบัติบูชา” เราทำบุญกุศลนี่ก็เป็นปฏิบัติอย่างหนึ่ง ปฏิบัติคือให้ความตระหนี่ถี่เหนียว เราได้ตัดแปลงมันเข้าไป แล้วผลจะเกิดกับเรานะ ถึงจะเกิดจะตายก็เกิดบุญพาเกิด มันก็ยังมีความร่วมมือเป็นสุขบ้าง

แต่ถ้าถึงที่สุดแล้ว ความสุขอันละเอียดขึ้นไป สุขที่คือการจะไม่เคลื่อนไปอีกเลย อันนี้เป็นผลจากการประพฤติปฏิบัติของเรา ผลจากการคัดเลือก ผลจากการไม่เชื่อสิ่งต่าง ๆ ต้องพิสูจน์จากการประพฤติปฏิบัติของเรา ครูบาอาจารย์ เห็นใหม่ กาลามสูตร กาลามสูตรต้องเชื่อไปก่อน มีศรัทธาไปก่อน

แต่ถึงเวลาไปเป็นการประพฤติปฏิบัติขึ้นมา มันต้องเป็นสัจจะความจริงอะไร? ความจริงของตัว แม้แต่พระสารีบุตรยังพูดกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเลยว่า “รู้เองเห็นเอง” สาวกทุกคนต้องรู้เองเห็นเอง แต่อาศัยธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้นไป แล้วจะกราบพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยหัวใจ เอวัง